

הבית יוסף

א

ארץ ספרד אשר מתוכה יצאו רוב חכמי התורה מקדם קדמתה וגם דורשי שאר הכמות מצאו קן למו בה, בארץ הזאת אשר שמה מצא עם ישראל מנוח שנים מספר, מכלי היות מטרה לחצי אויביהם, היה לאל ידם לפתח רווחם ושכלם. לחקור על צפוני התורה ולירד לעמקותיה, אולם בתהלת המאה השלישית לאלף הששי החל ישיש הצלהתם לשקוע וידי עריצים החלו לדרוף אותם על צואריהם. וטרם השקיעה הזאת, עלה הוכב האחרון על שטי ארץ ספרד, הוא רבנו יוסף ברכי אפרים קארו⁽¹⁾. הוא נולד בעיר טולטילה (טולידה) בשנת ה' אלפים רמ"ח וכהיות העלם הזה בן חמש ימנים נרד עם אביו וביתו לפורטוגל, בעת שהיה הגירוש הגדול שנת רנ"ב ושם מצא את רבי יעקב בירב⁽²⁾ אשר ממנו התחיל לשאוב מאור תורתו אולם גם כבירת פורטוגל

⁽¹⁾ רבי אפרים קארו היה בן ר' יוסף בן ר' אפרים קארו הזקן. לר' יוסף היה עוד בן שני ושמו ר' יצחק וכלם היו ת"ח ורבנים יושבים על מדין. ר' יצחק הרכיץ תורה בעיר ליסאבן והיה שם ראש ישיבה, בדרכם התעכבו איזה שנים בעיר קושטא, ואח"כ הלכו ירושלימה וחברו ס' על התורה בשם תולדות יצחק ונפטר שמה. ר' אפרים הזקן היה ג"כ בתוך הגולים והוא וביתו החישבו בעיר אדינופול וגרו שם כל ימי חייהם.

⁽²⁾ רבי יעקב בירב, גאון גדול פוסק וראש ישיבה, נולד בעיר מקדה סמוכה לעיר טולטילה בשנת ה"א רל"ג ונפטר בצפת בשנת ה"א ש"ה. והיה ג"כ ממגורשי ספרד בשנת רנ"ב. בראשונה בא לעיר תלסמן באפריקא ומשם בא לעיר פאס, ואם כי עוד היה צעיר לימים, בן שמנה עשרה ועוד לא היחה לו חתימת זקן, בכל זאת נבחר שמה לרב ולראש בי"ד בעדה של חמשת אלפים בעלי בתים (על כסא הרבנות בכלל ישב ערך שלשים שנה), ואח"כ התעכב בירושלים ובדמשק, ושם עסק במסחר והצליח במסחרו ואח"ז נתמנה לרב בעיר קהירא, ובעוד איזה שנים התישב בצפת. שם הרכיץ תורה והעמיד תלמידים רבים והיה גם רבן של כל החכמים. ובשנת ה"א רצ"ח בעת שהיה בן ששים וחמש שנה נבחרו אותו חכמי העיר וסמכוהו לרב מוסמך על פי סמיכת הרמב"ם ונתנו לו הכח לסמוך אחרים ויהיו סמוכים לעד.

ועל אשר ענין הסמיכה היא דבר מענין ע"ב הנני להביא כאן את כל ענין הסמיכה בימי ר' יעקב בירב באריכות מעט.

הרמב"ם ביד החזקה שלו (הלכות סנהדרין פ"ד י"א) כותב "נראין לי הדברים שאם הסכימו כל החכמים בארץ ישראל למנות דיינים ולסמוך אחרים, הרי אלו סמוכים, ויש להם לדון דיני קנסות ולסמוך אחרים. א"כ למה היו החכמים מצטערים על הסמיכה? לפי שישראל מפוזרים ואי אפשר שיסכימו כלם. ואם היה שם סמוך מפי סמוך, אינו צריך דעת כלם, אלא דן דיני קנסות לכל, שהרי בסמך מפי בית דין והדבר צריך הכרע, ואומר ג"כ (שם פ"ד ו) הסומך יכול לשלוח סמיכתו בכתב, ואינו צריך סמיכת ידים, אך צריך לעשות הסמיכה בין ככתב ובין בידים בארץ ישראל, ולא בחוץ לארץ, הסמיכה בארץ ישראל נתבטלה כאשר נסגרו בתי הישיבות שם, עוד טרם שבטלו לקדש החודש על פי הראיה."

עיר ליסאבון³) לא הונח להם ובגרוש בשנת רנ"ו הוכרחו לעזוב אותה ולילך לניד למרחוק וכאו עד עיר קושטא⁴) והיה שם עד מות אביו. בעיר הזאת החל רוח החכמה לעצמו וראשית עבודתו היתה, כי השמיע כל מעינו כלמוד ששה סדרי משנה, עד שהיו כל ששה סדרי משנה שגורים בפיו וחזר עליהם כל פעם בעל פה. בלמודים הראשונים היה אביו ר' אפרים מלמדו, ואח"כ החל לעין בספר "יד החזקה" להרמב"ם וכתב עליו הערות ופרוש שהיה היסוד הראשון לחבורו הגדול.

מקושטא העתיק מושבו לעיר אדריאנופול⁵) אשר כתונרמה. בהגיעו לשנת השלשים כבר יצא שמו לנאון ולתפארת, כי כבר היה אחד מגדולי התורה וחכמי הדור, עד אשר זכה להקרא מפי הנאונים שבאו אחריו בשם הכבוד "מרן". בעת הזאת מתה עליו אשתו הראשונה בת רבי חיים אבן אלבלג עם ישי בנייה ואחר זמן מה לקח אשה שניה בת ר' יצחק בן רבי אברהם סבע⁶). בעיר אדריאנופול

אז השתדלו הרבנים בצפת לחדש את הסמיכה בארץ ישראל וסמכו עצמם על פסק הרמב"ם אם כל חכמי א"י יסכימו לזה. ואז היה מרכז ארץ ישראל בצפת ורוב גדולי ישראל מכל העולם היו שרויים בצפת, ועשרים וחמשה רבנים חשובים נאספו לעיר צפת, והם מנו את רבי יעקב בירב לרב מוסמך וכיון שנעשה מוסמך היה הוא סומך עוד ארבעה חכמים, הרבנים רבי יוסף קארו, ר' משה די טראני ר' אברהם שלום ור' ישראל קוריאל (ויש אומרים ר' משה קורדיבארי ור' יוסף זגיס תחת שני האחרונים שהוכרנו) אך מפני שלא שאלו מקודם את פי ר' לוי ב"ר יעקב בן חביב (הרלב"ה) שהיה אז כירושלים, רק אח"כ שאלו הסכמתו, אף כי מנחו גם אותו לרב מוסמך בכ"ז מנע מלהסכים עמהם. מחלוקת גדולה פרצה בין הרלב"ה והר"כ בנידן הסמיכה, במות הר"כ בשנת ה"א ש"ה נתכסלה הסמיכה והרלב"ה שהתנגד להסמיכה, הודה בצרכה ונהיצותה, אולם היו לו הרכה טעמים ונמוקים שהתנגד לה. וכיותר מפני שהכמי צפת לא חלקו כבוד לירושלים, כי מציון תצא תורה, וחכמי ירושלים וכראש הרלב"ה חשבו להם לעלבון גדול אם עושים מעשה גדול כזה בלי הסכמתם לכן יצאו כמחאה נגד הסמיכה, כחשכם כי כלי הסכמתם תבוטל ממילא כי לפי דעת הרמב"ם היו צריכים לזה הסכמה כללית ככל א"י, וכן היה רבנו ר"י בירב נדרף מצד שכנגדו, בכל זאת עמד ענין הסמיכה איזה זמן, כי רבנו יעקב בירב שהיה הראשון סמך את ר' יוסף קארו, והוא סמך את ר' משה אלשיך, והוא סמך את רבי חיים ויטאל. נמצאת שהסמיכה החדשה נתקיימה עד דור רביעי. ובשנת ר' חיים ויטאל ולא הניח מוסמך אחריו נתקת הטבעת משלשלת הסמיכה ונתכסלה עוד הפעם.

³) ליסאבון (Lisbon) בירת פורטוגל. בעיר הזאת ישבו לפנים רבנים וחכמים נודעים כעולם כשלוה, ושמה היה רבי דון יצחק אברבנאל מיועצי המלך, ככל זאת בזה המון את כל הונו ואוצר ספריו היקרים ובשנת רנ"ה גורשו כליל מן הארץ. אך בשנת תקס"ד נתכסלה האנקביוציא וגר סם בעת מספר קטן של יהודים.

⁴) קושטא (Konstantinopol) היתה מקדם בימי מלוכת התוגר כירת הממלכה, בימי קדם היה שמה "ביוזאטי" היהודים התישבו שמה בימי קדם ובימי גרוש ספרד נתרכו שמה הרבה גולים, וגם הרכה חכמים התישבו בה נוסף על החכמים שהיו מקדם. וכשנות המאות האחרונות הוטב מצב היהודים ונתמנה שם ראש הרבנים בשם רב הכולל. ואח"כ בממשלת רפובליק נתבטלה ההתמנות הזו.

⁵) אדריאנופול בירת מדינת רומליא בטורקיא שבאירופא, היא נבנתה ע"י אנדריאנוס קיסר ונקראה על שמו וגם בה נתרכו היהודים ע"י גולי ספרד.

⁶) רבי חיים אבן אלבלג ור' יצחק בן רבי אברהם סבע היו שניהם חותני רבנו יוסף קארו שניהם היו מגולי ספרד, רבי אברהם אביו של ר' יצחק חבר סו "צירור המור" עה"ת וסו "צירור הכסף" על דינים, רבי אברהם היה איש קדוש ובס' דברי יוסף כ"י כתב שהרב הנזכר כא פ"א כספינה ועמד נחשול של ים לטבעם. ורב החוכל כקס ממנו להחפלה בעדם. והושיב שהיא י"ל

החל לחבר ספרו הגדול "בית יוסף" (שנת רפ"ב). ספר גדול הכמות והאיכות, כאור על ארבעה טורים של ר' יעקב ב"ר אשר, לבאר המקורים ולתקן ולהאיר על כל דבר הדורש תקון הערה, ספר אשר עמל בו משך עשרים שנה. וגם תפיש נדולה, אישר הרבה תלמידים התחממו כאור תורתו וגם ערכו אליו הרבה גדולי דורו שאלותיהם בענין אסור והיתר וגם החליה מכתבים במשא ומתן של תורה בעניני הוראה עם הגאונים הגדולים הנודעים כמו רבי יצחק לוריא^(א) שהוא נודע בישם האר"י הקדוש, רד"ב דוד בן זמרא (רדב"ז)^(ב) ושאר גדולי מדינתו וגם עם הגאון ר' אליעזר אישכנזי^(ג) ישקל וטרי ע"י מכתבים.

בחנאי שאם ימות כל ישליכוהו ימה. אך יביאנו לאחת מערי ישראל לקברו. וכן נשבע לו רב החובל ינח חים מעופו ואחר שני ימים נפטר והיו קרובים לעיר וירונא ונקבר שם בכבוד גדול (שם הגדולים).^(ד) רבנו יצחק בן ר' שלמה אשכנזי (האר"י) נולד בירושלים בשנת ה"א רצ"ד ונפטר בצפת ה"א של"ב, אבותיו היו אשכנזים ובעודו ילד מת אביו ויגדל בבית דודו ר' מרדכי פראנקיס שהיה עשיר בעיר קהירא. הוא היה תלמיד ר' בצלאל אשכנזי בעהמ"ח ס' שיטה מקובצת^(ה). ובשהיה בן ט"ו שנה. עלה בחכמתו וסלפול בתלמוד על כל בני גילו. ודודו הנזכר נתן לו את בתו לאשה וכלכל אותו בכבוד. בהיותו בן כ"א שם כל מעינו בספר הזהר שנדפס אז בפעם הראשונה, והיה לו בית בנוי על שפת נהר נילוס ושם התבודד בקדושה ובפרישות ובא לביתו אך בכל ערב שבת והיה לו בית בנוי על שפת נהר איש רק בדרך קצרה ורק בלשון הקודש. ובמוצאי שבת שב למקום התבודדותו ובהיותו בן שלשים ושש שנים נגלה אליו אליהו ז"ל ואמר לו בי בעוד שנתיים יסתלק מן העולם. והגיעה העת שיעלה לארץ ישראל להשיג קדושה יתרה ושפע חכמה אלוהית ושם ימצא את ר' חיים ויטאל שהיה מורה ושיטת חידושיהו אשר למד את חכמת הקבלה מפי רבי משה קורדיבארי, בא אל רבנו האר"י שהוא אבי שיטה חדשה בחכמת הקבלה, לשמוע תורתו. ותדבק נפשו בו ולא מש מאהלו תמיד. ובין גדולי תלמידיו היו רבי משה אלשיך, ר' משה אלקבץ ור' אליהו די וידאש בעה"ח ס' "ראשית חכמה" ועוד הרבה ספרים. האר"י היה רוב תלמדו בעניני קבלה והוהר והיה מחדש חדושים והיה כמעין הנובע. רבנו האר"י ז"ל חבר איוה זמירות לשבת בלשון הזהר ע"ד הקבלה, כמו "אומר בשבחין" ועוד. וגם בנגלה חבר שיטה על מסו וזתיים וגם נמצאה שאלה בניני שתפות ששאל מרן הבית יוסף (שו"ת אבקת רוכל ס' קל"ו) האר"י ז"ל חבר הרבה ספרים ולרוב נדפסו.

^(א) רבי דוד בן זמרא ונקרא רדב"ז על שם ספר שו"ת הגדול שחבר, נולד בספרד בשנת ה"א רל"ט והארץ ימים. הוא היה תלמיד רבי יוסף מעיר סרקוסטי (סאראגוזה) הרדב"ז היה מגולי ספרד בשנת רנ"ב והתישב עם אבותיו בצפת בהיותו בן י"ג שנה. אח"כ הלך לפאס ומשם בא למצרים לשיבת ר"י הכהן שולאל ונתקבל לאב"ד, כאשר נתבטל התואר "נגיד" ושפס את ישראל ארבעים שנה וחמיקן הרבה תקנות וגם הוא היה שביטל חשבון השטרות — שם כתבו ככל השטרות הזמן שהיו מונין מעת אלבסנדר מוקדון — בשנת התשעים לימי חייו עלה לירושלים והיה עתיר נכסין ובכדי להקל עליו עול המסים הלך בצפת ויהי לראש לכל חכמי העיר. וגם מרן הב"י חלק לו כבוד והר"י יצחק ערקיש אחד מגולי ספרד שהיה עשר שנים בבית הרדב"ז כותב בהקדמת פרוש "שיר השירים" כדברים האלו: "ריצא יצחק לשוה לספר מגדולת הרדב"ז אשר ראו עיניו שהיה לו תור תורה, לאור מלפולו לכל ההולכים בחשך ותשובותיו לכל שואל מכל העולם ובביתו ישבו כסאות לבית דוד וכו', פניו כפני האר"י, אין לפניו לא עולה ולא משא פנים ולא מקח שוחד, לפניו יכרעו שרים נדיבים וישתחוו. מלבד ספרו על שו"ת בחמשה חלקים עד ערך שני אלפים שו"ת חבר עוד ס' "יקר תפארת" על הרמב"ם בכל מקום שלא נמצא מגיד משנה. כללי הנמרא דברי דוד, הון יוסף שו"ת, תפלה הנודעה "כתר מלכות" ועוד איוה ספרים.

^(ב) רבי אליעזר בן ר' אליהו אשכנזי רב ורופא נולד בלירונא ונפטר בקרקא בשנת שס"ו. הוא היה תלמיד ר' יוסף טייצאק בשולוניקי. רבי אליעזר נתמנה לרב בעיר קאהירא והיה מפורסם בחכמתו

יותר מכל עסקיו ענין אותו חיבור ספרו בית יוסף ורוב עתותיו הקדיש לו. ועל אשר בעירו לא היו די ספרים שהיו מוכרחים לו לעבודת חיבור ספרו ע"כ נסע לעיר שאלוניקי וקושטא לאסוף ספרים למצוא די חומר לעבודתו. ועל ספרו זה הקדיש כמעט חצי שנות אדם.

בשנת ה'רצ"ו נמר רבנו יוסף בדעתו לעלות לארץ ישראל, ונסע דרך אדרינופול וקושטא, וישכור אניה עד מצרים, ומפני איזה סבה עמד בדרך מסעו ערך שנה אחת, עדי הגיע לעיר צפת בחודש אלול ה'רצ"ו. ושם מצא את רבו מהר"י כי רב שהיה ישמה מרא דאתרא, ונס עתה בימי גדולתו, היה רבו זה הו לעינים כל ימי עסקו בספרו בית יוסף ושם בעת זמנתו סמך לתלמידו הגדול זה, ונתנו לו גם הכה לסמוך אחרים (ראה הערה 2). רבנו יוסף קארו הרכה לשקוד על עבודתו בספרו הגדול בית יוסף ובכל זאת לא הפריעתהו עבודתו זאת מעסוק בעניני קהלה שנתמנה לאחד מכית דין הצדק ולהתמיד בישיבתו הגדולה אשר ממנה יצאו תלמידים רבים בעלי הוראה, וישכו כסאות למשפט בהרכה עירות.

רבנו חי איזו שנים בכפר בירואה הסמוך לעיר צפת, כנראה חבר ספרו שלחן ערוך ישמה אשר גם הדפיסו ישמה. והסכה לזה היתה על דבר המגפה ששררה איזה שנים בעיר צפת, עד אשר חלה גם הוא. ע"כ נסע לכפר הנזכר מפני פחד מחלה המתדבקת.

רבנו חבר ספרו שלחן ערוך בימי זמנתו, והגאון הרמ"א (ראה בערכו הלאה) עזר עליו מלחמה מצד האשכנזים והפולנים, על דבר שיצא בספרו זה לכבול מנהגי האשכנזים, ראשי הישיבות באשכנז ופולין התמרמרו עליו והראשון אשר יצא לנגדו בפועל, היה הרמ"א. בהגותו לש"ע ובהקדמתו יאמר: "זה הישלחן אשר ערוך לפני ה' ולא נתנו עדיין לבני אדם אשר במדינות אלו, אשר רובי מנהגיו במדינות אלו, לא נהגינן כותיה וכו', כי כבר אמרו חז"ל אין למדין מן הכללות, כש"כ מן הכלל, שכלל הגאון הזה בעצמו לפסוק אחרי הרי"ף והרמב"ם במקום שאחרונים חולקים עליהם וכו' ואנכי ראיתי בש"ע כנתנו מפי משה, מפי הגבורה, ויבואו התלמידים הבאים אחריו וישתו דבריו בלא מחלוקת ובה יסתרו כל מנהגי המדינות וכו'. ע"כ ראיתי לכתוב דעת האחרונים עם המקומות שלא היה נראין לי דבריו וכו' וכל מקום שידעתי שאין המנהג כדבריו אחקרהו ואמצאהו ואכתוב והכי נהוג". ואם כי השיג הרמ"א על רבנו יוסף, בכל זאת היתה אהבה עזה ביניהם ורבנו יוסף קנה למענו בצפת ס' "תקן סופרים", אשר ממנו כתב לו רבנו הרמ"א ספר תורה בעד מאה אדומים, והרמ"א כותב בסוף תשובתו אליו (סימן מ"ח) "אך עכשיו בטלה דעתי נגד

ועשרו, הוא עזב את ארצו והלך לציפורוס ואח"כ לויניצא, ושם פרץ ריב בינו ובין ר' מאיר מפאדובא ובנו ר' יהודה, ומשם הלך לפראג ואח"כ לפוזנא ונעשה שמה ראש ישיבה. הוא חבר ס' יוסף לקח מעשי ה' על הגדה ש"ס ועוד. ור' ישראל מקנדיא אמר עליו "כי אנשי פולין שבא ר' אליעזר אשכנזי ביניהם לא ירדו לסוף דעתו.

רעת מעלת הדרת כבוד תורתו דמר ועליו יש לסמוך באסור דאורייתא, בשי"ב בממון קל".

גדולות ונפלאות פעל רבנו יוסף בספרו בית יוסף. עם הספר הזה עלה בידו לתת ליהדות תמונה שלמה ומיוחדת, אשר לא עלה בידי איש. כי בתלמוד ובספרי הוראה נמצאות דעות שונות ומתנגדות על כל דין רתי וחכרת, מכלי שיהיה מכריע ביניהם. בפרט היות היהודים מפוזרים בין העמים, נתהוו בלבול גדול בכל הגולה. רבנו יוסף קארו העמים עליו העבודה הכבדה הזאת לדרוש ולחזור אחרי מקור כל דין ודין ולמצוא רוח הדעות המכריעות לצד אחד. ועל הרוכ סמך על דעת שלשה עמודי ההוראה: רבנו הרא"ש, רבי יצחק אלפסי ורבי משה בן מיימון¹⁰ אך בהיותו מנזע הספרדים אין לתמוה שנטה יותר אל דעות הרבני הספרדים: גם מנע את עצמו מהביא בתוך ספרו כהחלט דעות וסכרת הזר והטבלה, אשר היו להם מהלכים בין העם והרבנים ולהכריע באיזה דין לפי רוחם. אולם בהיות ספרו שוה לכל נפש, ודעותיו מתכלות על לב כל איש בהרחקת הספקות והשקליא וטריא, אשר מח איש בינוני לא סבל דא, לכן עלה בידי רבנו ר"י מארו להשיג הגדולה והתפארת לאחד כל עם ישראל בארבע כנסות הארץ תחת דגל תורה אחת, עד כי נעשה ספרו זה לדברי הכרחי כדורו ומוכשר לדורות הבאים.

ג

כמו ספר יד החזקה להרמב"ם, ישכל גדולי הדור שאבו מכארו עניני הלכה והספרים שנתחברו במרוצת העת עליו נתרכו למספר גדול, כן היה אח"כ ספרו של רבנו בית יוסף וביותר השלחן ערוך, אשר נתהוו תל תלפיות, שהכל פונים אליו. יבאשר נתפישט במהרה בין כל ישרי לומדי תורה, כן נתחברו עליו גם הרכה ספרים. כמו שכתבנו היה הראשון הרמ"א, מלבד הספרים טורי זהב ומגן אברהם וגם הש"ך (ראה כל אחד בערכו) ישמה היו הראשונים שתפסו מקום חשוב בין מפרשי השלחן ערוך. וזאת היתה אחר גזרות מישנת ת"ח ות"ט, אחר הדלדול הגדול והנורא, שנתדלדלו ע"י פולין וליטא וחרבו הישיבות ובתי המדרשות וכח הפסקה נתגבר, באותו שעה קנה לו השלחן ערוך מהלכים בכל הישיבות בארץ אישכנז, מקום ששם גלו מגדולי ליטא וגם בפולין וליטא לאחר שעברה המהומה והתורה חזרה אל אכסניה שלה.

ובתקופות האכטנומיה של היהודים בפולין ובליטא, תפס חלק החושן משפט מקום יותר גדול בחיים, לפי שכל חיי השוק והמסחר נצטמצמו בדיני החלק הזה וכל עניני ממונות יבין אדם לחברו היו נחתכים על פי הבית דין של הירידים, יששם היו הרכה סכסוכים בין הסוחרים וישם היו מתאספים כל הרבנים הגדולים של ועדי הארצות,

¹⁰ ודע שקבלתי מוקני תורה ויראה. ששמעו מפה קדוש הרב הגדול עיר וקדיש מהר"ח אבואלעפיא שקבלה בידו, שעל כלל מרן בפסק הלכה ללכת אחר שלשת עמודי בית ישראל, הרי"ף, הרמב"ם והרא"ש וכי הסכימו קרוב למאתים רבנים בדורו. וכך היה מרגלא בפומי דהרב הנזכר, כל שיעשה הפסק כמרן, הנה הוא עושה כמאתים רבנים (שם הגדולים נ"ט).

כדי לפשר בין הסנסוכים, עד ישיהיה שם כעין בית ריזן הגרול. וישם תקנו תקנות לצורך השעה וכן ככל עיר ועיר היה הרב השופט היחיד בהקלה, שכל ענפי החיים בטובן היותר רחב היו תחת כמשלתו וגם כחו היה יפה להוציא את פסקי דינו אל הפועל.

חלק היורה דעה, הכולל כל דיני אסור והיתר ושיהיה הכרה לא רק לרבנים. אלא גם לסתם לומדים יודעי תורה וכמו כן חלק אורח חיים, שעניניו היו מעשים בכל יום, שנצרכים לכל אחד מישראל בכל יום והלומדים המה מצוים אצלו תדיר. ע"כ נתרבו בעת מעטה פרושים עליהם. לא כן חלק אבן העזר, שמלכר ספרי זימן וקדושין אין עניניו בין המעשים בכל יום ולא נתן ללמוד לאנשים פשוטים. ולא עוד, המה כוללים הלכות גדולות שהן מרושות ונעלות בעיני העם. והלכות הללו אינן נחתכות אך ע"י רב מוסכם מגדולי הרבנים. ומפני כך חלק זה נתן יותר לרבנים וליחירי סגולה שברור ולא לסתם לומדים. ומטעם זה שנתקבל השלחן ערוך לפוסק כללי, תפסו בו המפרשים של חלק אבן העזר מקום באחרונה. ואפשר עוד לשער. ישגדולי הרבנים, אשר להם נמסרו ביחוד ההלכות הללו, לא בקשו עוד להרכין את ראשם להשלחן ערוך, שיצא לאור ע"י אחד מגדולי דורם. ואפשר שחלק זה של השלחן ערוך היה נשאר מונה בקרן זוית, אלמלא עומדים לו גואלים מקרב גדולי הדור מצד שני רבנים מפורסמים: האחד, הגאון רבי משה בן יהודה יצחק ליווא המכונה לימא היה אב"ד בעיר סלאנים ואח"כ בריסק לימא בעל מחבר ס' חלקת מחוקק, באור על שלחן ערוך אבן העזר וקצת תשובות וכל סדר גיטין וחליצה ונדפס עם הש"ע כמה פעמים. רבי משה לימא היה תלמיד של הגאון מו"ה יהושע מחבר ס' מגני שלמה לפני יהושע והיה חברו של הגאון הרב ר' העשיל אב"ד בלובלין. ספרו חלקת מחוקק הוציא לאור בנו הג"ג מו"ה רפאל בקראקא, כמה שנים אחר מות אביו, בתוספות באורים ונתקבלו דבריו להלכה בכל תפוצות ישראל. בספרו הוא מפלפל ברברי גדולי הראשונים והאחרונים בסברה ישרה וברוח בקורת. בנו הנזכר כותב בהקדמתו "עושה חיל לאורייתא, הוא דמרתח ביה בפלפולו ובחדור אחר לבונו של דבר, דבר על אפניו ומכוניו וכו' לצדק וללבן ולכבוד הפסולת מתוך המאכל". הוא התייחס עם גדולי דורו, כמו: ר' העשיל חברו והגאון ר' יעקב שור אבד"ק בריסק ור' העשיל אבד"ק קראקא ועוד. הגאון בעל יד מלאכי כותב בשם הגאון חכם צבי וו"ל: "כבר נודע כחו של הרב הגדול בעל חלקת מחוקק בהוראה, כי גדול כאשר אבותינו הקדושים ג"ע ספרו לנו, וביחוד אבא מארי הרב : ע. אשר ע"כ אין לזוז מדבריו". מתלמידיו היה הש"ך, בעל שער אבדים ועוד. בניו היו הגאונים ר' רפאל הנזכר, ר' לימא אב"ד בעיר קוצק ור' יוסף אב"ד בעיר וויידארג.

(¹¹) רבי משה בן ר' יצחק יהודה ליווא המכונה לימא היה אב"ד בעיר סלאנים ואח"כ בריסק דליטא ובעיר ווילנא. הוא חבר ס' חלקת מחוקק, באור על שלחן ערוך אבן העזר וקצת תשובות וכל סדר גיטין וחליצה ונדפס עם הש"ע כמה פעמים. רבי משה לימא היה תלמיד של הגאון מו"ה יהושע מחבר ס' מגני שלמה לפני יהושע והיה חברו של הגאון הרב ר' העשיל אב"ד בלובלין. ספרו חלקת מחוקק הוציא לאור בנו הג"ג מו"ה רפאל בקראקא, כמה שנים אחר מות אביו, בתוספות באורים ונתקבלו דבריו להלכה בכל תפוצות ישראל. בספרו הוא מפלפל ברברי גדולי הראשונים והאחרונים בסברה ישרה וברוח בקורת. בנו הנזכר כותב בהקדמתו "עושה חיל לאורייתא, הוא דמרתח ביה בפלפולו ובחדור אחר לבונו של דבר, דבר על אפניו ומכוניו וכו' לצדק וללבן ולכבוד הפסולת מתוך המאכל". הוא התייחס עם גדולי דורו, כמו: ר' העשיל חברו והגאון ר' יעקב שור אבד"ק בריסק ור' העשיל אבד"ק קראקא ועוד. הגאון בעל יד מלאכי כותב בשם הגאון חכם צבי וו"ל: "כבר נודע כחו של הרב הגדול בעל חלקת מחוקק בהוראה, כי גדול כאשר אבותינו הקדושים ג"ע ספרו לנו, וביחוד אבא מארי הרב : ע. אשר ע"כ אין לזוז מדבריו". מתלמידיו היה הש"ך, בעל שער אבדים ועוד. בניו היו הגאונים ר' רפאל הנזכר, ר' לימא אב"ד בעיר קוצק ור' יוסף אב"ד בעיר וויידארג.

(¹²) הרב הג"ג רבי שמואל בן הגאון רבי אורי שרגא מיבש בן רבי יהודה ליב מעיר וויידוסליב חבר ס' בית שמואל על ש"ע אה"ע. הוא היה בימי חורפו תלמיד הגאון רבי העשיל אב"ד בקראקא ואח"כ למד אצל חותנו רבי יהודה ליב, שהיה ג"כ אב"ד בקראקא. בתחלה נתקבל ר' שמואל לאב"ד בעיר שידלוב ואח"כ בפירודא במדינת אשכנז והוא חבר ג"כ שו"ת להלכה ולמעשה. ספרו בית שמואל זה נדפס כמה פעמים עם ס' חלקת מחוקק מהדורה בתרא ונקרא בשם אפי רבבי ואשר המחבר הוסיף וגרע בו. ע"כ על מהדורה קמא אין לסמוך. והגאון בעל בית שמואל מתאונן בהקדמתו הקצרה שחלק ש"ע אה"ע נעזב מהגאונים ואין עליו פרוש וכותב "הבט וספר שורת בנין ארבעה טורים אבן יהנה

הסכמתם האחרונה על השלחן ערוך ועל ידי כך נעשה גם חלק זה מקובל לא על רבנים בינונים ולומדים בלבד, אלא גם על כל גדולי הדור. גם עוד הרבה ספרים נתחברו במשך העת על השלחן ערוך מגדולי הדור, אולם לא נתקבלו בעולם כאלו הראשונים.

מלבד שהחליף רבנו יוסף מכתבים ושאלות ותשובות בעניני הוראה עם רבנים רבים ונאוונים, שהראו אהבתם אליו ושתלו דבריו כמבאר הנובעת, שררה ביותר אהבה עזה בינו ובין הרב המקובל רבי שלמה הלוי אלפכץ¹³. וגם החליף מכתבי אהבה עם הגאון רבי מנחם עזריה מפאני¹⁴, שדר אז בעיר ויניציא ושם הרפס רבנו ספרו כסף משנה ואז בקש את רבי מנחם עזריה לשום עינו על הרפסת ספרו, שיצא לאור בלי שגיאות. וכן עשה והשתדל בכל כחו והוציא לאור את הקובץ הראשון בשנת שלי"ד ואח"כ הרפס גם החלקים האחרונים.

ד

רבנו יוסף קארו העמיד תלמידים רבים ומגדולי תלמידיו היו שלשה החכמים הנודעים לשם וכלם בשם משה יכונו. והם: רבי משה קורדיבארי¹⁵, רבי משה גא-

על אבן אחת שבעה עינים, זולת אבן אחת מאסו הבונים". את החלקת מחוקק הוא מפליא, אבל אינו רואה בו גמר מלאכה, לפי שנטרפה לו השעה. ואילי חי היה גורע ומוסיף ופירש כאשר עשה בעל ב"ש מהדורית וזקק וצרף עד אשר נתן לו בעצמו ערך חשוב להוראה.

¹³ רבי שלמה בן ר' משה הלוי אלפכץ משורר ומקובל נולד בשנת ר"ס בערך ונפטר ה"ש"מ ונקבר בצפת וחי בעיר שלוניקי ואדרינופול ואח"כ בצפת, בזמן מרן הב"י. והיה חברו של ר' משה אלשיך ור' אליהו די ויראש בעל ראשית חכמה. ר' שלמה אלפכץ חבר השיר לכה דודי שאומרים אהו בכל תפוצות ישראל והאר"י בחר בו משני שנכתב ע"ד האמת. גם חבר ס' ברית הלוי ופירש על הגדה של פסח. השל"ה מעיד, כי הופיע רוח הקודש על הרב אלפכץ. והוא התחבר עם רבנו יוסף קארו ושאר חברים לביל שבועות לנדד שנה מעיניהם ולסדר תקונים כל אחת הלילה (של"ה).

¹⁴ רבי מנחם עזריה מפאני (או דא פאני) רב פוסק ומקובל, נולד בעיר פאני בשנת ה'ש"ה ונפטר בעיר מנטובה בשנת ש"פ והיה בן רבי יצחק ברכיה. רבי מנחם עזריה היה תלמיד רבי משה קורדיבארי ותלמיד רבי ישראל ברוך בקבלה והיה תלמיד האר"י ז"ל. כנראה היה רבי מנחם עזריה איש עמוד, כי במות רבו ר' משה הוציא אלף שקלים ונתן לאלמנת רבו בעד העתקת כתב ידו של רבו זה. וגם השתתף בהוצאת הספר כסף משנה שחבר רבנו הבית יוסף. הרמ"ע היה ראש ישיבה בעיר ריגיו ואח"כ היה רב במנטובה והשיב שאלות רבות לשואליו במדינות שונות. הוא היה עניו מאד וכאשר השיג הר"י סאמוגה על ספרו "ימין ה' רוממה" בדין הקפת הלולב, השיב בזה הלשון: "שאלת מה אני משיב על לשון מדברת גדולות וצפצופי עופות כנגד מה שנתפרסם בשמי על הקפת הלולב, תשובתי אני אני הוא החתום בי רבנן מנחם עזריה זה שמי מעביר עין וזה זכדי מוחל עלבון. וזו תשובה נצחת לכל מי שעתיד לכתוב נגד ימין ה' רוממה רידן. כי לא מראש לכבודי דברתי. ובמקום קנטוריא עת לחשות, כי האמת יורה דרכו ליראי ה' ולחושבי שמו אני שלום וכי אדבר לעשות רצון אנינו שבשמים כל הנשמה תהלל יה הללויה". הוא חבר ערך שלשים ספרים בנגלה ובנסתר.

¹⁵ רבי משה קורדיבארי, הוא היה ג"כ מאלה שקבלו סמיכה מרבי יעקב בירב. הוא נולד בצפת בשנת רפ"ב ונפטר שם בשנת ש"ל. הוא היה גיטו של רבי שלמה אלפכץ וחברו אצל רבו הב"י. הוא היה גם אחד מבני חברת מקיבלים שהתחברו לאגודה אחת והתקבצו יחד בכל ערב שנת לדרוש בחכמה הנסתר ולהשיב ולהתודות על חטאותם. הוא יסד והחזיק בית מדרש לקבלה, אשר ר' זא"ם

לאנטי¹⁶ ורבי משה אלשיך¹⁷ ואת זה האחרון סמך רבנו יוסף בכח הסמיכה ישנתן לו רבי יעקב כירב, וגם היה לו עוד תלמיד חשוב רבי יהודה גאליקי¹⁸.

לרבנו יוסף היו ישני בניי גדולים וחשובים. האחד, הגאון רבי שלמה והשני רבי יהודה קארו¹⁹. שניהם היו גדולים בתורה, יושבים על כסא הרבנות בעירות ישנות

ואלו המה הספרים שחבר רבנו יוסף קארו:

א. ס' בית יוסף על ארבעה טורים שחבר רבנו יעקב ב"ר אשר. ספרו זה הוא ראשון כמעלה, אשר עבד בו כמעט חצי שנות אדם. נדפסו בראשונה חלק א' וה' וירד בוניציא בשנת ה'ש"י, וחלק אבה"ע וחושן משפט במנטובה שנת ה'ש"ב²⁰.

ויטאל ר' אברהם גילאנטי ור' אליהו די וידאש היו תלמידיו ואח"כ נתחבר הרמ"ק להאר"י ז"ל בעת בואו לצפת ושניהם שקעו עוד יותר בעמקי הקבלה. רבי משה חבר ספרים אחדים בקבלה ובראשם ס' אור יקר (ב"י) והוא פרוש ארוך על הוהר לרעיא מהימנא ואדרות וספרא דצניעותא וספרי צורה ותקונין, המחזיק ששה עשר כרכים גדולים. הספר שבא אח"כ אל אוצר הספרים אשר לדוכס ממנטובה הוא תמים ויחיד בעולם.

¹⁶ רבי משה גאלאנטי נולד כרומא, היה תלמיד מרן ב"י וגם חברו ותלמידו של מהרמ"ק. הוא חבר שו"ת וכותב שמה שרבו מרן הב"י נתן לו רשות בהיותו בן כ"ח שנה לעסוק בגיטין וקדושין. רבי משה היה בן רבי מרדכי תושב רומא. האיש מרדכי היה יפה תואר ובעל מדות הגונות והשרים היו קרין אותו גאלאנטי-אומי. וכן נשתקע הבנוי הזה. וגם ר' משה היה אחד מכני ה"ח של המקובלים והוא היה אחד מרבני צפת וחתם יחד עם חברו ר"מ אלשיך ושאר רבני צפת.

¹⁷ רבי משה אלשיך בן ר' חיים (אלשיך פרוש זקן העיר בערבית) הוא היה רב ודרשן בצפת והיה גם תלמיד ר"י טיציאן. בין תלמידיו היה גם ר' חיים ויטאל. עיקר למודו היה בהלכה ודרשוה והיה דרשן מפואר וחבר ס' תורת משה עה"ת שנודע בשם אלשיך. הוא כותב בהקדמה לספר הזה: "מנעורי גדלנו באב עסק התלמוד מרבה בישיבה, הלילה עיון והיום הלכה ובו ולא לבי הלך לעשות קבע בדרשות ופשטים. רק לעת מצוא מנוחה מהלכה כיום הששי, כי שבת בשבתו יבוא אלי העם לדרוש להם עפ"י התורה מקראי קדש אשר יקראו אותם במועדם פרשה ופרשה בערב יום השבת". גם הכר פרוש על רוב ספרי נ"ך וספריו נתקבלו ברצון.

¹⁸ רבי אלישע ב"ר גבריאל גאליקי היה ג"כ מרבני צפת. הוא חבר שו"ת וגם מוזכר הוא בשו"ת אבקת רובל ממרן הב"י וחתם יחד עם רבו הב"י וסעיתו. חבר פרושים על מגלת שה"ש, קהלת ואסתר ונדפסו.

¹⁹ רבי שלמה היה בן רבנו מאשתו הראשונה ונולד בערך ה'ש"י. הוא היה אחד מרבני קושטא ויש ממנו תשובה אחת בס' תורת חיים לר' חיים שכתה. ורבי יהודה היה בנו של רבנו מאשתו השלישית שהיתה בת ר' זכריה בן ר' שלמה זעבליש אשכנזי. וגם הוא היה ת"ח גדול והדפיס שו"ת על אבן העזר. בנו של ר' שלמה היה רבי רפאל באדרנינופול ובנו השני רבי יצחק היה רופא בקושטא וקרוב למלכות.

²⁰ שמעתי שאחר שיצא לאור ס' בית יוסף אמר הרב מהר"י בן לב שהספר הזה ממעט הבקאות וגזר על תלמידיו שלא ילמדו בו. והם היו לומדים לפניו ספרי הטורים והוא אמר להם המקור לכל דין מהש"ס. ואחר הגזרה הנוכרת שגזר על התלמידים בעת למדו כפעם בפעם דין אחד והרב לא מצא יריו ורגליו בביהמ"ד ובעלו ממנו הבקאות. ואם כי טרח וחפש, אולם לא מצא. אז אמר מהריב"ל נראה שמן השמים רוצים שספר בית יוסף יתפשט בעולם, לכו חזו שמה בספרו. ובפתחם הב"י מצאו מקור הדין בש"ע. וכאשר ראה זאת, התיר להם הגזרה, כי הסוגיא היא היתה ידועה לו, אך נעלמה ממנו. ומה דן בעצמו שמן השמים וכו' לו למרן (שם הגדולים נ"ט).

ב. שלחו ערוך, הוא מצור מכל ארבעת הטורים הנזכרים. ומפריש עצמו הבית יוסף, הסובב על הטורים עם כל המנהגים מכל הספרים. על כן יש שקוראין לו גם בשם "ספר הצור" ושמות החלקים מזה הספר המה כשמות חלקי ארבעת הטורים: אורח חיים, יורה דעה, אבן העזר והושן משפט, ומסודר כסימני הטור ונהלל לסעיפים (וויניציא שכיח). רבנו יוסף הארו חבר ספרו זה בימי זקנתו ובו אסף וקבץ כל הדעות מכל הפוסקים וכל ישאלות ותשובות ישל כל הלכות ישאיו עד זמנו ועשה מכלם פסק הלכה ועשה סמנים, דרך א"ב, על כל הדינים המחורשים (והגאון רבי משה איסרליש (רמ"א) הוסיף עליו הגהות ודינים ומנהגים ישנהגים כמדינת אישכנז בשם הזה, ראה בערכו הלאה).

ג. כסף משנה על הרמב"ם, ד"ה (וויניציא של"ד). בספרו זה מביא את ספרו בית יוסף וכן בספרו כסף משנה מביא ספרו בית יוסף, ונראה שחבר שניהם בעת אחת, אם כי ראש מעשיו היה בעבודת הבית יוסף.

ד. ברק הבית, הגהות והשטמות מספרו בית יוסף ותקן הרבה דברים בספרו זה, ובה תקן את אשר השיגו עליו חכמים: אולם המה לא ראו את ס' ברק הבית, ובהקדמת בנו כותב ונאבדו כמה גליונות מהספר הזה (שאלוניקי יש"ס).

ה. כללי הנטרא, גם ספר זה חבר בימי זקנתו, בימים שתקפוהו תלאות וערות והלאים, נדפס בתוך ס' הליכות עולם לה"ר יהושע ב"ר יוסף הלוי (שאלוניקי שניח).

ו. דרישות עה"ת ושה"ש הנקרא גם אור צדיקים (שאלוניקי תקנ"ט).

ז. שו"ת וקצת על ישימות בסדר נשים בסדר טור אבן העזר (שאלוניקי שניח).

ח. אבטת רובל, שו"ת בדיני יש"ע או"ח י"ד וח"מ, וכו' שקיל ומרי עם כמה רבני זמנו (איזמור תקנ"ה).

ט. פרוש המשינות, מזכירו כסף משנה פי"ט (כ"ו).

י. פרוש על ריש"י ורמב"ן עה"ת, מוכא בהקדמת בנו ר' יהודה לשו"ת אבן העזר.

יא. מגיד מישורים, שיטתים וסודות שנתגלו לו ע"י "המגיד" עד פרשת מצורע.

ההרכה נכתב אודות ספר זה ויש ישאומרים ש"לו לכרו נתגלה רוח ה' רובר בו ואשר העלה הכל בכתב אשר מה' הישכיל.

רבנו יוסף עמל ויגע בתורה כל ימי חייו ונהג א"ע כפרושה ובטהרה וכל עבודתו היתה להעמיד את גופי הלכות על בסיס חזק ואמין, בהביאו את כל המקורים הראשונים, וכן סיפל דרכי הלכה ועשה כל המעקשים למישור, וגם תהלוכו כקודש וצדקתו נתודעו בכל אפסי תבל וישכל מעשיו היו בלי איזה סיג מחשבה חיצונית, כי הכל עשה לישם ישמים, ע"כ נתפשטו ספריו בכל ארצות תבל, ישיהודים נהתים ישם, ובכל מקום מוקטר ומוגיש לישמו וכל חכמי דור ודור לאורו יסעו וילכו, וכן התהלך רבנו יוסף עם אלהים עדי הגיעו שנתו לשמונים ושבע ויאסף אל עמו ביום ה' י"ג ניסן בשנת הישליה ויקבר בקברת הגאונים בעיר הקודש צפת, ומתוך גדולתו מכירים גם את ענותנותו, כי על אבן המצבה ישחצבו לו חרותים אך הדברים הרב

ה' יוסף קארו בעל הש"ע. וכל חכמי ישראל קשרו עליו מספר מר, והגאון רבי
ישמואל יהודה קצנלכונגן בן הגאון מהר"ם פדוכא אמר עליו בתוך הספרו: "נכנסתי
לספר בשבח הגאון הנפטר, אשר נתפשטה חכמתו הרחכה בכל העולם, לא היתה
עיר אשר שנכה ממנו עד אשר נוכל לאמת בלי גומא, שמן הרמכ"ם והרמכ"י עד
הנה לא נמצא כמותו בישראל להגדיל תורה ולהאדירה".

